

Avot de-Rabbi Nathan hoofdstuk 29

Praktische wijsheid en prudente levensadviezen

Begin tekst Avot de-Rabbi Nathan 44a (Misjna Avot IV,18)

Rabbi Sjim'on ben El'azar zegt uit naam van Rabbi Me'ir: Behaag je naaste niet ten tijde van zijn toorn, troost hem niet ten tijde van zijn rouw, bevraag hem niet ten tijde van zijn gelofte, treedt zijn huis niet binnen ten tijde van zijn rampspoed, en streef er niet naar hem te zien ten tijde van zijn ontluistering.

Hier doet Sjim'on ben El'azar een praktische en psychologisch doordachte oproep tot solidariteit en emotionele betrokkenheid op de medemens. Rabbi Don Jitzchak Abravanel ¹en andere commentatoren (op Misjna Avot) onderstrepen het psychologische inzicht in deze uitspraak. Abravanel leest de woorden van Rabbi Sjim 'on als analytische correctie bij de (in Misjna Avot gedane) oproep van Matja ben Charasj om – als blijk van liefdevolle omgang met anderen – iedereen als eerste te groeten.

De door Rabbi Sjim'on ben El'azar bekritiseerde gedragswijzen zijn typerend voor intentie-ethiek, waarin goede bedoelingen en positieve emoties centraal staan. Vanuit meer praktische moraliteit beschouwd, moet men zich tevoren overwegen een bepaalde actie wel de gewenste positieve uitwerking zal hebben om echt prijzenswaardig te zijn.

Rabbi Sjim'on ben El'azar wijkt dus af van pure intentie-ethiek, waarin goede bedoelingen en positieve emoties centraal staan. Vanuit meer praktische moraliteit beschouwd, is de primaire vraag bij ieder menselijk handelen evenwel of dit de beoogde positieve uitwerking zal hebben om echt prijzenswaardig te zijn. In rabbijnse ethiek, zo blijkt uit de woorden van Sjim'on ben El'azar, weegt bij de keuze tussen goed en fout de reële uitwerking van een handeling zwaar mee. De tekortkoming van veel ethici is een te grote nadruk op morele intentie, ten koste van aandacht voor feitelijke gevolgen van een bepaalde houding of actie. Hier in de spreuk van Rabbi Sjim'on ben El'azar en Rabbi Me'ir blijkt rabbijnse ethiek praktisch van aard, anders dan de 'Westerse' nadruk op goede intentie.² Psychologisch inzicht eist prudent om te gaan met de negatieve emoties die ons handelen bij de ander kan oproepen. Men moet de soms noodzakelijke uiting van negatieve gevoelens van mensen niet frustreren. De wens iemands woede of verdriet in het vuur van het ogenblik meteen af te zwakken, versterkt dergelijke emoties juist! Rabbi Sjim'on ben El'azar noemt vier voorbeelden van situaties waarin dit het geval is: bij toorn, verdriet, ontgoocheling (door rampspoed) en onttering.

Toorn

¹ In zijn commentaar bij ARN.

² Vgl. in dit verband D. Hazony, *Eliezer Berkovitz – Essential Essays on Judaism*, Jerusalem 2002, xxxiv.

Rabbi Jona wijst in zijn commentaar (op Misjna Avot IV,18) op de Eeuwige als voorbeeld. In Zijn razende Woede tegenover Mosjè trok God eerst aan Mosjè voorbij alvorens hem nabij te komen. Zo kon Mosjè de uitgeraasde Godheid, nadat Diens rust was teruggekeerd, ten gunste van het volk Israël alsnog om genade vragen.

»Rabbi Jochanan sprak verder in naam van Rabbi José: Hoe weet men dat we niet moeten proberen iemand vredig te stemmen op het moment van zijn toorn? Er staat immers geschreven: *‘Hij (God) sprak tot hem (Mosjè): Mijn Aangezicht zal (voorbij)gaan en Ik zal jou rust verlenen’* (Ex. 33:14). De Heilige, Hij zij gezegend, sprak tot Mosjè: *‘Wacht totdat Mijn Aangezicht van woede voorbij getrokken is en dan zal Ik je rust verschaffen.’*«³

Rouw

Ook het vervolg van wat Rabbi Sjim'on ben El'azar zegt, getuigt van inzicht in menselijke emoties, en van een prudente houding die we eveneens herkennen in Joodse rouwgebruiken. Je moet de achtergeblevene en rouwende medemens niet ogenblikkelijk troosten, zolang de dode nog onbegraven voor hem ligt. Onverstoorde aanvaarding van verdriet maakt onlosmakelijk deel uit van het beginnende rouwproces. Zeer krachtig geformuleerd is dit in het chassidische spreekwoord: *‘Geen hart is zo heel, als een gebroken hart (es ist nischt kein herz so ganz wie a gebrochenes herz).’* Verdriet moet eerst scherp doordringen, voordat we er mee leren leven.

Het commentaar bij ARN van Binjan Jehosjoea verwijst eveneens naar de Eeuwige als voorbeeld. Toen God het verwoeste Jeruzalem zag, als een dode aan zijn voeten liggend, en de engelen hem ogenblikkelijk wilden troosten, sprak Hij afwerend: *‘Wend jullie van Mij af, laat Mij bitter wenen, dring niet aan om Mij te troosten over de verwoesting van de dochter van Mijn volk’* (Jes. 22:4).⁴

Gelofte

Wil men voorkomen dat iemand een lichtzinnige gelofte aflegt en (zichzelf redeloos iets ontzegt), benader hem dan niet al op het moment dat hij zijn gelofte wil gaan uitspreken. Want alle mogelijkheden tot ontsnapping aan die gelofte zal hij uit ergernis gaan ontkennen. Verschaf hem eerst de gelegenheid om zelf de begrenzing en voorwaarden van de gelofte te overwegen. Doet men dit niet, dan wordt hij mogelijk des te onverzettelijker en sluit hij bij voorbaat alle deuren naar de mogelijkheid om de gelofte af te zwakken of erop terug te komen.⁵ Uit gemelijkheid zal de ander niet verder over zijn voornemen nadenken en een volkomen conditie-loze gelofte afleggen! Men moet iemand evenmin scrupuleus dwingen om een eenmaal gedane gelofte onmiddellijk tot in detail te realiseren. Want dan zal hij mogelijk gaan betreuren wat met goede bedoeling is beloofd.

Rampspoed

Wanneer iemand door onverwachte tegenslag wordt getroffen, moet hij de tijd krijgen zich op eigen terrein terug te trekken en op het ongeluk te reageren. Zo kan hij een begin maken met de verwerking ervan en er een plek aan geven. Ongevraagd en te snel toenadering tot het slachtoffer zoeken, zal de getroffene het onmisbare moment van zelfreflectie kunnen ontnemen en eventueel juist ongewenst uitwerken op zijn emoties. Tegenslag moet iemand eerst voor zichzelf onder ogen zien om een begin te maken met de integratie ervan in zijn leven.

³ In verwijzing naar Babylonische Talmoed, Berachot 7a.

⁴ Zie ook het commentaar van Rabbi Ovadja Bertinoro op Misjna Avot IV,18. Zie verder i.v.m. rouw en troost het verhaal over de dood van de zoon van Rabbi Jochanan ben Zakkai in ARN 29b!

⁵ Zie bijvoorbeeld het commentaar Binjan Jehosjoea op ARN.

Ontering

Wie beschaamd en ontluisterd is door een begane missstap, heeft tijd nodig om tot inzicht te komen, zodat hij na zelfreflectie zijn gedrag kan beteren. Ongevraagde en opgedrongen toenadering in een degelijke situatie, hoe goed bedoeld ook, zal allicht negatieve reacties oproepen en daarmee het proces van omkeer bij de betroffene frustreren.

Vervolg tekst Avot de-Rabba Nathan 44a

Hij (Rabbi Sjim'on ben El'azar) was gewoon te zeggen: Heb je vrienden van wie sommigen jou terechtwijzen en anderen jou prijzen, heb dan wie jou terechtwijst lief en haat wie jou prijst. Want wie jou terechtwijst, leidt je naar het leven van de komende wereld; maar wie jou prijst verwijdt je (juist) van de komende wereld.

Uitleg:

Kritiek en terechtwijzing schaven het karakter van een mens als het ware bij, maar loftuizingen stimuleren kritiekloze zelfgenoegzaamheid. Hier past de verwante uitspraak uit Massèchèt Dèrèch Èrèt Zoeta IX,2 (in naam van Rabbi El'azar ha-Kappar): 'Heb degene die jou terechtwijst lief en haat wie jou prijst, zodat jouw wijsheid niet minder wordt.' Wie veel is geprezen boet in aan zelfkritisch zin en boet in aan vermogen om de levenslessen van de Tora te incorporeren! Daarom zeggen de Wijzen: '(Verheug je over je deel en geniet het weinige dat je bezit), en koester geen haat tegen iemand die jou terechtwijst.'⁶

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 44a

Hij (Rabbi Sjim'on ben El'azar) was gewoon te zeggen: Iedere plek waar de mens heen gaat, daarheen gaat (ook) zijn hart. Alwaar hij staat, daar staat zijn hart ook. En waar hij ook zit, daar worden de dingen voor hem vast (zeker en helder).

Uitleg:

Ook hier herkennen we psychologisch inzicht in menselijke functioneren. Iemand kan pas echt tot bezinning komen en gegronde besluiten nemen, wanneer hij ter overpeinzing gaat zitten. Dat lukt niet zolang hij onderweg is of gedachteloos ergens staat.⁷ 'Dan worden de dingen voor hem (letterlijk: tegenover hem) vast'. Wie er voor gaat zitten en alle argumenten voor en tegen afweegt, zal uiteindelijk goede en doordachte keuzes maken. Hij zal inzien dat ten langen leste de beloning voor een goede daad niet opweegt tegen het betrekkelijke korte gewin van het moment.⁸

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 44a

Hij (Rabbi Sjim'on ben El'azar) was gewoon te zeggen: Ieder die waakt over de woorden van de Tora, aan hem komt het toe dat men over hem waakt. Maar ieder die

⁶ Zie ed. M. van Loopik, *The Ways of the Sages and the Way of the World*, 238-239; Dèrèch Èrèt Zoeta II, 11, a.w., 225-226 (eveneens in context van Tora-studie en bescheidenheid). Zie ook Pirké Avot 6,6.

⁷ Zie ARN, ed. A. Cohen (*The Minor Tractates of the Talmud*) Bacher, h.l., noot 3 (in verwijzing naar W. Bacher (Agada der Tannaiten II, 427).

⁸ Vgl. ook commentaar van Eljahoe ben Avraham van Delyatin in ARN ed. Wilna.

de woorden van de Tora nietig verklaart, levert men over aan wezens die hem(zelf) nietig maken. Zoals een leeuw, een wolf, een panter, een luipaard, een slang, bandieten en rovers, die komen, hem omringen en op hem verhaal halen, zoals er gezegd is: ‘Ja, er is een God Die recht spreekt op aarde’ (jésj Elohim sjofetim be-arètz; eveneens te lezen als: ‘er zijn rechters op aarde die recht spreken’).

Uitleg:

Opnieuw ligt hier de nadruk op Tora-studie en wordt gewaarschuwd voor misachting van Tora-kennis en geboden. De straf voor wangedrag en onachtzaamheid is als het ware in de schepping en de geschiedenis ingebouwd en in feite een onvermijdbaar negatief gevolg. Enkele commentaren wijzen in dit verband naar de Babylonische Talmoed Joma 38b met de opmerking van Rabbi El’zar: ‘Wie door (onachtzaamheid) enig deel van zijn studie vergeet, veroorzaakt dat zijn kinderen in ballingschap gaan. Er is immers gezegd: *‘En omdat je de Tora van Jouw God hebt vergeten, zal Ik ook jouw kinderen vergeten.’*⁹

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 44a

Abba Sja’oel ben Nanas zegt: ‘Er zijn vier types van Tora-wijzen. Een mens die leert voor zichzelf en die niet aan anderen leert. (Die) aan anderen (leert) en niet voor zichzelf. Die voor zichzelf leert en aan anderen leert. En die niet voor zichzelf leert en (ook) niet aan anderen (leert).

Hij die voor zichzelf leert en niet aan anderen leert, hoe is dat? Iemand leert één, twee of drie traktaten (uit de Misjna) en hij leert deze niet aan anderen, maar hij houdt zich er (zelf actief) mee bezig en hij vergeet ze (daarom) niet; dat is iemand die voor zichzelf leert en niet aan anderen.

Hij die aan anderen leert en niet voor zichzelf, hoe is dat? Iemand leert één, twee of drie traktaten en hij leert deze aan anderen, maar hij houdt zich daar (zelf) niet mee bezig zodat hij ze vergeet; dat is iemand die leert aan anderen en niet voor zichzelf leert.

Hij die voor zichzelf leert en aan anderen leert, hoe is dat? Hij leert één, twee of drie traktaten, en leert deze aan anderen, hij houdt zich er mee bezig en vergeet ze niet, zodat hij ze beheerst en zij ze beheersen; dat is iemand die leert voor zichzelf en aan anderen.

Hij die niet voor zichzelf leert en niet aan anderen. Hoe is dat? Iemand leert een twee of drie traktaten meermaals [één traktaat twee of drie maal], en hij leert deze niet aan anderen, terwijl hij er zich niet mee bezighoudt en ze (daarom) vergeet; dat is iemand die niet voor zichzelf leert en niet aan anderen.

Uitleg:

De meest verkieslijke vorm van Tora-studie is allicht zowel voor zichzelf te studeren als ook aan anderen te doceren wat men geleerd heeft; en daarbij actief met de leerstof bezig te blijven zodat het geleerde in het geheugen beklijft. Maar hoe dan ook, voor het welslagen van studie is het sowieso nodig om met de leerstof bezig te gaan, om het bestudeerde in het dagelijkse bestaan te integreren, zodat de opgedane kennis in het geheugen beklijft. Wanneer Tora-kennis puur theoretisch blijft, is deze snel vergeten en is alle inspanning te vergeefs, of het nu de studie van de leermeester betreft of die van zijn leerlingen. Niet studie als zodanig is het doel, maar de levenswijze die het leerproces beoogt. Overeenkomstig de rabbijnse gedachte: of de mens nu weinig of veel studeert, het gaat om zijn respect voor de Hemel, om

⁹ Babylonische Talmoed, Joma 38b.

wat hij doet en laat.¹⁰

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 44a

Rabbi Chananja ben Ja'akov zegt: Voor wie 's nachts wakker blijft vanwege woorden van Tora, is dat een goed teken. (Is dit) vanwege (aardse) conversatie¹¹, dan is dat een slecht teken.

Rabbi Ja'akov ben Chananja (Chananja ben Ja'akov)¹² zegt: Wie 's nachts ontwaakt en zijn mond niet opent met woorden van Tora, voor hem ware het passend en beter dat hij de placenta van zijn moeder in het gezicht gesmeten had gekregen, nooit ter wereld was gekomen en (nooit) het levenslicht had aanschouwd.¹³

Uitleg:

Sterker kan men het belang van concentratie op woorden van Tora niet onderstrepen. Een enigszins verwante gedachte is overgeleverd op naam van Rabbi Chananja ben Chakinai in Misjna Avot III,4: **'Wie 's nachts wakker blijft, of alleen onderweg is en zijn hart (aandacht) richt op triviale zaken, die verspeelt zijn leven.'** In Avot de-Rabbi Nathan noesach b, 38a (75) is het zo verwoord: **'Voor wie 's nachts wakker blijft of alleen onderweg is en zijn hart richt op triviale zaken, is dit een slecht teken. Hij hoeft (immers) met niets anders bezig te zijn dan met woorden van Tora, er is immers gezegd: 'Als je op weg gaat, zal het je leiden (als je neerligt, zal het over je waken; en als je ontwaakt, zal het tot je spreken)' (Spr. 6:22).**

Wie dus de nacht of het alleen zijn tijdens een wandeling of reis niet benut aan zinvolle bespiegelingen over Tora en over hoe hij in het leven staat, verspilt zijn levensdagen. Juist die stille momenten vragen om de Tora-overpeinzing!¹⁴ Bovenal de stille nachtelijke uren zijn bestemd tot zinvolle overdenking.

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 44b

Rabbi El'azar ha-Kappar¹⁵ zegt: Ieder die zijn vriend eer betoont omwille van geld, zal uiteindelijk in vernedering afscheid van hem nemen. En ieder die zijn vriend veracht omwille van een gebod, zal uiteindelijk in eer afscheid van hem nemen. En waarom is het zo dat ieder die zijn vriend eer betoont omwille van geld uiteindelijk beschaamd afscheid zal nemen? Zo vinden wij immers in verband met de goddeloze Bileam dat Hij (koning) Balak eer betoonde omwille van geld. Er is immers gezegd: *'En Bileam antwoordde en sprak tot de knechten van Balak: (Zelfs) indien Balak mij zijn huis vol zilver en goud geeft etc.'* (Num. 22:18).¹⁶ En hoe (weten we) dat hij in vernedering afscheid van hem nam? Er is immers gezegd: *'Nu dan, maak dat je weg komt, naar je (eigen)*

¹⁰ Zie in dit verband het commentaar van Rabbi Eljahoe ben Avraham van Delyatin (ARN h.l.)

¹¹ Zie S. Schechter met verwijzing naar een versie met: over handelsaangelegenheden.

¹² In handschriften ook gelezen als Rabbi Chananja ben Ja'akov, of 'Hij was gewoon te zeggen'; zie noten ARN ed. S. Schechter.

¹³ Letterlijk: de wereld had aanschouwd.

¹⁴ Zie commentaar op Misjna Avot van Rabbi Jona en Maimonides aldaar.

¹⁵ Tanna'it van de vijfde generatie. Editie S. Schechter leest (ten onrechte) Rabbi Eli'èzèr ha-Kappar.

¹⁶ Bileam was koning Balak dus maar al te gaarne ter wille geweest (om Israël te vervloeken) voor een grote som geld, indien de God van Israël hem dit niet streng verboden had.

woonplaats ... ik had gezegd dat ik je met eer zou overladen, maar zie de Eeuwige heeft jou eer onthouden!’ (Num. 24:11).

En hoe weten we dat ieder die zijn vriend veracht omwille van een gebod uiteindelijk in eer afscheid van hem zal nemen? Er is immers gezegd: *‘En al deze dienaren van jou zullen dan naar mij afdalen en zich voor mij ter aarde werpen, zeggend etc.’* (Ex. 11:8).

Maar stond Farao dan op het dak en Mosjè op de grond? Maar zo sprak Mosjè tot Farao: *‘Zelfs al zouden al jouw dienaren, die voor jou staan en die zich voor jou ter aarde werpen op jouw estrade, gaan staan en mij een verzoek doen, dan zal ik niet naar hen luisteren.’*

En hoe weten we dat hij (Mosjè) in ere vertrok? Er is immers gezegd: *‘En hij liet Mosjè en Aharon ’s nachts roepen, en hij sprak: Staat op en gaat weg uit mijn volk (zowel u als de Israëlieten)’* (Ex. 12:31). Zij spraken tot hem (Farao): *‘Zijn wij soms dieven, dat wij ’s nachts zouden vertrekken, maar wacht op ons totdat de Heilige, Hij zij gezegend, de zeven wolken van heerlijkheid zal brengen, opdat wij daarin in vreugde op weg zullen gaan en met onbedekt hoofd’*. Er is immers gezegd: *‘In de ochtend van Pesach vertrokken de Israëlieten met opgeheven hand’* (Num. 33:3).

Uitleg:

Hier is een uitgebreide midrasj overgeleverd. Wat verteld wordt over Balak spreekt voor zichzelf. Mosjè hield ondanks zijn woede bij het afscheid van Farao en zijn goddeloze handelwijze de eer aan zichzelf, door als waardig man afscheid van deze goddeloze vijand te nemen. Zo lezen we in de midrasj:

»Rabbi Jannai sprak: Laat vreze (eerbied) voor het koningschap altijd over jou zijn. Er staat immers geschreven: *‘En al deze dienaren van jou zullen dan naar mij afdalen.’* Maar hij (Mosjè) zei dit (alleen maar van de dienaren van Farao) niet van Farao zelf! Rabbi Jochanan zei: Men kan het van het volgende (vers) afleiden: *‘En de hand van de Eeuwige rustte op Elija, hij omgordde zijn lendenen en rende weg voor Achab’* (I Kon. 18:46).«¹⁷

Zowel Mosjè en Elija behielden hun waardigheid en hoffelijke manieren tegenover een door hen bekritiseerde koning tegen wiens goddeloze handelen zij in opstand kwamen! Mosjè liet niet Farao zelf, maar alleen diens knechten voor hem komen. Elia ging stilzwijgend van koning Achab weg zonder verder naar hem uit te vallen of hem te beledigen (I Kon. 18:46). Terwijl Mosjè zijn eigen waardigheid in het niet doen buigen van Farao behield, was het des te vernederender voor de Egyptische vorst om de Israëlieten te moeten smeken dat zij het land Egypte zouden verlaten. In een andere midrasj is het tafereel van de Egyptische dienaren die zich voor Mosjè ter aarde wierpen als buitengewoon schrijnend voor Farao bestempeld, ook al liet Mosjè Farao niet persoonlijk voor zich buigen. Mosjè zou de dienaren van Farao met zijn staf op het hoofd gestreken hebben met de mededeling: *‘dit is een eerstgeborene en dit is geen eerstgeborene’*, de naderende dood van de eersten ominus aanduidend.¹⁸ Het meest beschamend voor de Farao en de Egyptenaren was dat Mosjè en de Israëlieten met hun vertrek wachtten tot na de dood van de eerstgeboren Egyptenaren en zelfs nog langer, en wel totdat de Israëlieten zelfstandig op bevel van de Eeuwige het land verlieten. Dus niet als weggejaagde vluchtelingen en vernederde verschoppelingen, maar als een volk van zelfbewuste personen, met onbedekt hoofd, dus onbevreesd. En met opgeheven hand, als

¹⁷ Zie Babylonische Talmoed, Zebachim 102a en Menachot 98a; zie ook Mechilta (de Rabbi Jisjma’él) Bo, par. 13.

¹⁸ Zie Midrasj ha-Gadol, Bo, 88.

opstandelingen die op een zelfverkozen tijdstip in verzet kwamen en louter op bevel van de Eeuwige op weg gingen. A. Cohen verwijst in dit verband naar Ex. 14:8: *‘Want de Eeuwige verhardde het hart van Farao ... Maar de Israëlieten werden door een opgeheven hand geleid’*. Volgens deze uitleg was die opgeheven hand de hand van de Eeuwige Zelf.¹⁹

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 44b

Vanwege vier categorieën van verzoening ging Rabbi Matja ben Charasj te rade bij Rabbi El’azar ha-Kappar te Laodicea. En hij sprak tot hem: Heb je gehoord van de vier categorieën van verzoening waarover Rabbi Jisjma’el uitleg gaf? Hij antwoordde hem: Ik heb er van gehoord en het zijn er drie, en voor elk ervan moet omkeer worden gedaan. Een vers luidt: *‘Keert terug afkerige kinderen, luidt het woord van de Eeuwige, Ik zal jullie van jullie afkerigheid genezen’* (Jer. 3:22). Een vers luidt: *‘Want op deze dag wordt voor jullie verzoening gedaan om jullie te reinigen’* (Lev. 16:30). En een vers luidt: *‘En Ik zal hun overtreding met de roede bestraffen en hun ongerechtigheid met slagen’* (Ps. 89:33). En een vers luidt: *‘Zeker zal voor jullie deze overtreding worden verzoend voordat jullie sterven’* (Jes. 22:14).

Hoe is dat? Overtreedt een mens een positief gebod en doet hij omkeer, dan wijkt hij niet van zijn plek voordat hem (al) vergeving is geschonken. Daarover is gezegd: *‘Keert terug afkerige kinderen.’*

Overtreedt een mens een negatief gebod (een verbod) en doet hij omkeer, dan stelt omkeer (de straf) uit en bewerkt Grote Verzoendag verzoening. Daarover is gezegd: *‘Want op die dag wordt voor jullie verzoening gedaan.’*

Overtreedt een mens een verbod waarop de straf van uitbanning of de doodstraf staat, (uitgesproken) door een gerechtshof, en doet hij omkeer, dan stellen omkeer en Grote Verzoendag (de straf) uit en bewerkt lijden (tuchtiging) verzoening voor de rest van het jaar. Er is immers gezegd: *‘Ik zal hun overtreding met de roede bestraffen.’*

Maar voor wie de Naam van de Hemel ontheiligt, is er geen (voldoende) kracht in omkeer om (hem) uitstel te verlenen en niet in Grote Verzoendag om verzoening te bewerken, maar dan verlenen omkeer en lijden (tuchtiging) (slechts) uitstel en wist de dood daarmee samen (de zonde) uit.²⁰

Uitleg:

Ook hier is, als in voorafgaande uitspraken, een opsomming gegeven van verschillende handelwijzen. En ook deze uitspraak getuigt van inzicht in menselijk handelen en beleven. In dit geval gaat het om de verwerking van schuldgevoelens en het bewerken van verzoening. Niet elke vorm van overtreding kan men middels een bekentenis en verzoeningsceremonie eenvoudigweg uitwissen.

Zo bestaat er onderscheid tussen overtredingen die alleen God Zelf betreffen, zoals het niet nakomen van ceremoniële verplichtingen; en overtredingen die de medemens schade en leed berokkenen. Voor die tweede categorie zijn een ceremonie als Grote Verzoendag en erkenning van schuld ontoereikend. De overtreder moet eveneens toegebrachte schade, materieel en immaterieel, aan zijn slachtoffers en benadeelden vergoeden, wil van volledige verzoening sprake zijn.

¹⁹ Zie A. Cohen in zijn uitgave van ARN, deel II, 141.

²⁰ Vgl. Talmoud, Joma 86a. In Tosefta Jom ha-Kippoerim, V,6 is het slot van de overlevering van Rabbi Jisjma’el zo geformuleerd: ... maar omkeer en Grote Verzoendag bewerken voor een derde deel verzoening, en lijden voor een derde deel gedurende de rest van de dagen van het jaar, en de dood wist (uiteindelijk de rest van de zonde) uit etc. Zie verder Maimonides, Misjné Tora, Hilchot Tesjoeva, I,4.

Hier in ARN is de uitspraak van Rabbi Jisjma'él gefocust op nog een ander aspect van het verschil tussen overtredingen: de omgang met eigen schuldgevoelens. Hoe ernstiger de overtreding, hoe complexer het proces van schuldverwerking. De opmerking in het antwoord van Rabbi El'azar ben Kappara aan Matja ben Charasj: 'en het zijn er drie', klinkt veelzeggend! Rabbi Jisjma'él onderscheidde ogenschijnlijk vier categorieën van verzoening, maar de laatste genoemde categorie (de vierde) telt in feite niet mee. Sommige overtredingen zijn namelijk dermate ernstig, dat lijden en zelfs het sterven van de dader deel moeten uitmaken van het proces van innerlijke reiniging en verwerking. Van (in het leven ervaren) verzoening is in dat geval in feite geen sprake. Zelfs Grote Verzoendag en berouw en aanvaarding van tuchtigingen blijken soms ontoereikend voor de dader om met schuldgevoelens in het reine te komen. Dat geldt met name voor *Chilloel ha-Sjém*, een daad waarmee iemand openlijk, opzettelijk, geheel op eigen initiatief en zonder reden of noodzaak Gods naam in discrediet brengt. Ook al zou de dader met zijn dood het laatste beetje schuld door oprecht berouw delgen, van verzoening in aardse zin is geen sprake.

Slot Avot de-Rabbi Nathan 44b

Rabbi Isi ben Jehoeda zegt: Waarom sterven (sommige) voor hun tijd? Niet omdat zij ontucht plegen en niet omdat zij roven, maar omdat zij zichzelf te schande maken.

Uitleg:

Deze uitspraak van Rabbi Isi ben Jehoeda²¹ sluit aan bij de voorafgaande reflectie over de ernst van '*chilloel ha-Sjem*', ontheiliging van Gods naam voor het oog van de wereld. Juist gezagsdragers en Tora-geleerden lopen gevaar Gods naam te ontheiligen door onachtzaamheid en wangedrag, omdat zij een voorbeeldfunctie binnen de gemeenschap vervullen. Zo is te voren al in ARN cap. XXVI (41b) op naam van Rabbi Akiva de retorische vraag gesteld: 'Waarom sterven Tora-leerlingen wanneer zij nog jong zijn? Niet omdat zij ontucht plegen en niet omdat zij roven, maar omdat zij hun Tora-studie onderbreken en zich bezighouden met zinloos gezwets. Buitendien beginnen zij niet (verder te studeren) op het punt waar zij hun studie (het laatst) onderbraken.'

Door zichzelf op die manier te banaliseren brengen zij als geestelijke leiders van de gemeenschap Gods heilige Naam openlijk in diskrediet. Zij verdienen daarom een vroegtijdige dood. Niet door een aparte misdaad, maar door achteloosheid en schaamteloze zelfverwaarlozing ontheiligen zij Gods naam:

»Rabbi Abbahoe sprak in naam van Rabbi Jochanan: Iedere geleerde op wiens kleren vuil wordt aangetroffen, verdient het om te sterven, er is immers gezegd: '*Allen die Mij haten, verdienen de dood*' (Spr. 8:36).«²²

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 45a

[1]Rabbi Jitzchak ben Pinchas zegt: Ieder die over kennis van midrasj beschikt en niet van halachot, die heeft de smaak van wijsheid niet geproefd. Ieder die over kennis van halachot beschikt en niet over kennis van midrasj, die heeft de smaak van

²¹ Geïdentificeerd met Rabbi Isi ben Akavia, Tanna van de vijfde generatie (afkomstig uit Babylonië). Zie Babylonische Talmoed Pesachim 113b.

²² Babylonische Talmoed, Sjabbat 114a.

godvrezendheid niet geproefd. Hij was (ook) gewoon te zeggen: Ieder die over kennis van midrasj beschikt en niet van halachot, die is een held zonder wapen. Ieder die over kennis van halachot beschikt maar niet van midrasj, die is een zwakkeling met een wapen in de hand. Beschikt hij zowel over kennis van het ene als het andere, dan is hij een gewapende geweldenaar.

[2] Hij was gewoon te zeggen: Wees nauwgezet met het begroeten van de naaste, kom niet tussenbeide bij een conflict en streef er niet naar het te zien, en wees (liever) de staart van een leeuw dan de kop van vossen.

Uitleg:

[1] Kennisname van midrasj verschaft de mens innerlijke kracht en motivatie het goede te doen. Kennis van halacha vergroot de mogelijkheid goede daden effectief in praktijk te brengen. De halacha is het wapen. Midrasj, verhalende uitleg, geeft de kracht en motivatie om dit wapen effectief en met succes te hanteren. Waar het gaat om de afweging van het belang van verhalende en halachische tradities zoekt het jodendom naar balans en het juiste midden. Daarom ook is het een rabbijns ideaal om niet alleen Tora te studeren, maar tevens actief deel te nemen aan het dagelijkse leven door middel van arbeid.

[2] Het tweede deel van de overlevering is ontleend aan een uitspraak in Spreuken der Vaderen, aldaar op naam van Rabbi Matja ben Charasj²³; zie evenzo in ARN (noesach b).²⁴ Men moet zijn naaste als eerste groeten, zowel Jood als niet-Jood, omwille van vrede en de heiliging van Gods naam.²⁵ Het erop volgende advies om niet meteen tussen beide te komen bij een conflict ontbreekt overigens in de uitspraak (op naam van Matja ben Charasj) in Spreuken der Vaderen.

Zoals we in de voorafgaande overleveringen zien is hier opnieuw een samengestelde spreuk genoemd, bestaande uit enkele psychologisch doordachte adviezen. Men moet bedachtzaam en terughoudend reageren op emoties van anderen. Deze slotspreuk (van hoofdstuk 29) past precies bij het begin en herhaalt in feite de waarschuwing aldaar van Rabbi Sjim'on ben El'azar om iemand in zijn moment van woede niet direct te benaderen.²⁶ Zo is het eveneens onverstandig bij een conflict tussen anderen snel en ondoordacht partij te kiezen. De woorden 'en streef er niet naar het te zien'²⁷ blijven enigszins vaag. Mogelijk is het een waarschuwing tegen sensatiezucht.

In verschillende uitgaven van ARN vinden we de gecorrigeerde lezing: 'En streef er niet naar gezien te worden in gezelschap van geleerden.'²⁸ Deze correctie sluit aan bij het afsluitende spreekwoord over de staart van een leeuw en de kop van een vos. De betekenis van het spreekwoord wordt helder in een Talmoedische overlevering, waarin de indeling en gebruiken van het Sanhedrin ter sprake komen. De leden van dit opperste rechtsorgaan namen ieder hun eigen specifieke plek in binnen elkaar opvolgende, enigszins boogvormige, rijen met zitplaatsen. De meest voorname plaatsen bevonden zich in het centrum van de voorste rijen,

²³ Derde en vierde generatie van Tana'iten.

²⁴ Misjna Avot IV,15 en ARN, noesach b, ed. S. Schechter 74-75.

²⁵ Zie in dit verband Babylonische Talmoed, Berachot 17a!

²⁶ Hierop wijst ook Rabbi Eliahoe ben Avraham van Delyatin in zijn commentaar bij ARN h.l.

²⁷ Zo volgens de vertaling van A. Cohen (*The Minor Tractates of the Talmud*).

²⁸ Zo het voorstel in ed. J. Goldin (*The Fathers to Rabbi Nathan*, 203) in verwijzing naar een reconstructievoorstel van L. Ginzburg.

het dichtste bij de plaats waar de disputaties voor in de zaal plaatsvonden. Het was zo geregeld dat iemand bij overlijden van een ander lid van het Sanhedrin een zetel opschoof, eerst naar het centrum van een (achterliggende) rij en vandaar vervolgens naar de rand van een meer naar voren gelegen rij. Wie dus aan het hoofd (het dichtste bij het centrum) van een iets naar achteren gelegen rij zijn zetel innam, kwam bij bevordering juist aan het eind van een hogere sectie te zitten, helaas juist ook wat verder weg van het centrum. Zo'n bevordering en verandering van zitplaats betekende op die manier tegelijk een zeker nadeel, omdat men weer wat verder weg van het centrum kwam te zitten.

Abajé argumenteerde dat iemand in zo'n situatie maar beter niet kon protesteren. Op grond van het overtuigende spreekwoord: 'Beter de staart van een leeuw, dan de kop van vossen.' Dus beter aan de rand van de voorste en voornaamste rij, dan in het midden van de daarachter gelegen rij.

Terug naar index:

Naar volgende hoofdstuk (30):